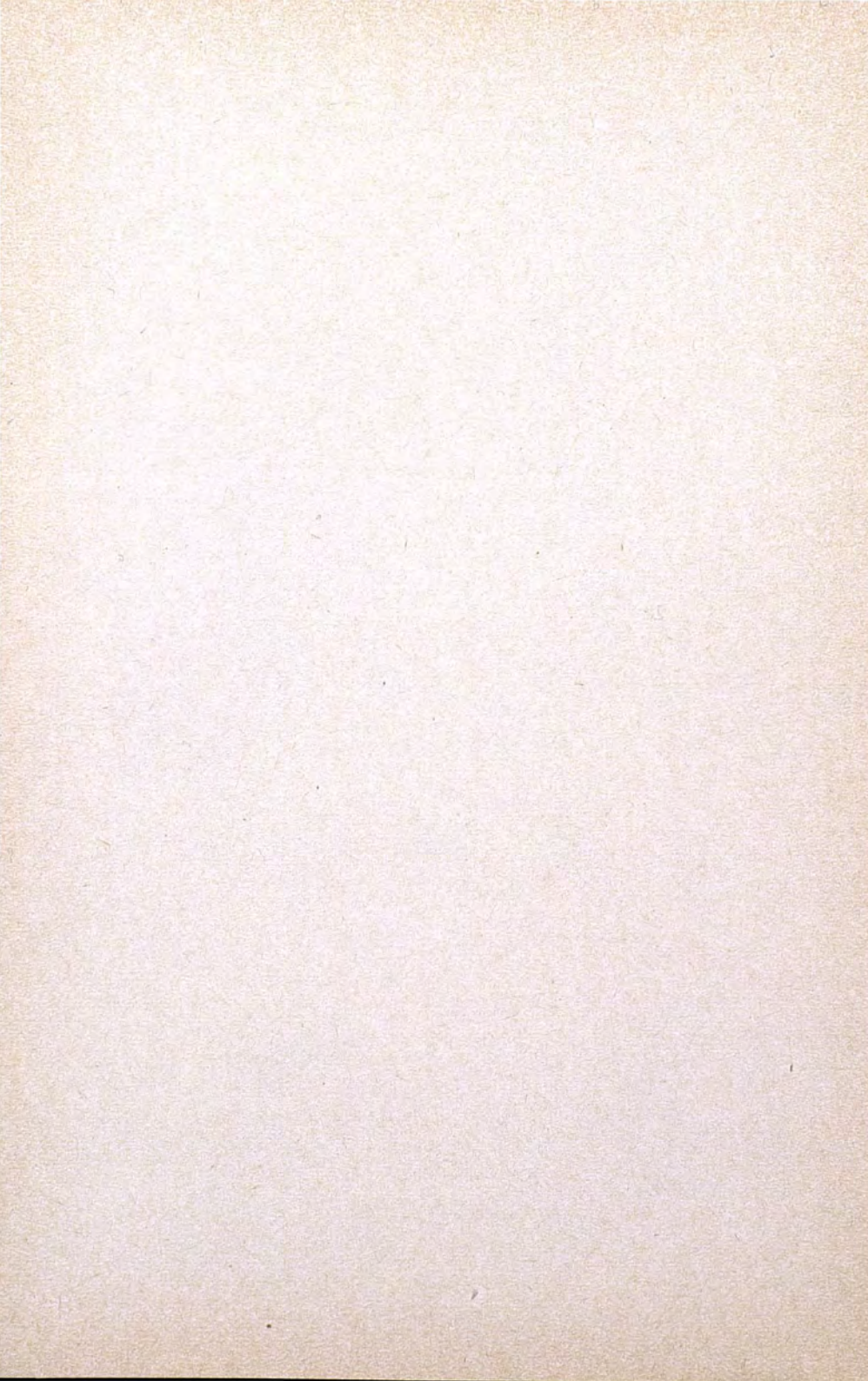

— Svenska Arkivsamfundets Skriftserie nr 8 —

ARKIV, SAMHÄLLE OCH FORSKNING

STOCKHOLM 1965

ARKIV, SAMHÄLLE OCH FORSKNING

— Svenska Arkivsamfundets Skriftserie nr 8 —

ARKIV, SAMHÄLLE OCH FORSKNING

STOCKHOLM 1965

INNEHÅLL

<i>Ingvar Andersson</i>	
Arkivalier från S:t Barthélemys svenska tid	7
<i>Reidar Omang†</i>	
Arkivene som forskningsinstitusjoner	14
<i>Marti Kerkkonen</i>	
Arkiven som forskningsinstituitioner	20
<i>Elsa Brita Grage</i>	
Några obeaktade källor till skiftets historia i Justitiekanslerns arkiv	25
<i>Olof A. Hanquist</i>	
Archivo general de Indias	36
<i>Magnus Mörner</i>	
En översikt av källmaterialet till Latinamerikas historia i svenska arkiv	46
<i>Olof Jägerskiöld</i>	
Arkivterminologi	97

Arkivalier från S:t Barthélemys svenska tid

Av f. d. riksarkivarien Ingvar Andersson

Vår sista koloni, den västindiska ön S:t Barthélemy, förvärvades som resultat av Gustav III:s franska förhandlingar 1784 och stannade i svensk ägo till 1877, då den återköptes av Frankrike, ett avtal som godkändes av riksdagen följande år. Åtskilliga förhoppningar hade att börja med knutits till ön, vars läge mitt i ett viktigt produktions- och handelsområde kunde synas göra dem berättigade. Ett Västindiskt kompani grundades 1786, och öns nyanlagda huvudstad Gustavia, som var frihamn sedan 1785, spelade tidvis en roll under de internationella förvecklingar omkring och efter 1800, som sträckte sina handelspolitiska verkningar till Västindien. I sin avhandling om "Den svenska kolonin S:t Barthélemy och Västindiska kompaniet fram till 1796" (1951) har Ingegerd Hildebrand gett en utförlig teckning av kolonins äldsta öden, kompletterad av Sture M. Wallers "S:t Barthélemy 1785—1801" (1954). Bland andra behandlings av ämnet kan nämnas E. O. E. Högström, "S. Barthélemy under svenskt välde" (1888), C. Sprinchorn, "Sjuttonhundratalets planer och förslag till svensk kolonisation i främmande världsdelar" (Hist. Tidskr. 1923) och uppgifter i Axel Paulins "Svenska öden i Sydamerika" (1951); senast "Ur Coldinuordens krönika", red. av Nils F. Holm (1965).

Ett rikt material har bevarats i riksarkivet rörande kolonin, dels den s. k. S:t Barthélemy-samlingen, dels handlingar rörande Västindiska kompaniet (summarisk förteckning i Ingegerd Hildebrands källöversikt), dels vad som på vanligt sätt står att finna i registratur, protokoll och inkomna skrivelser i olika statliga arkiv. Även Bernadotteska familjearkivet och Arla Coldinuordens arkiv innehåller material. Slutligen har äldre fragment av guvernörsarkivet — förteckningar samt "proclamations", "advertisements" o. dyl. i

koncept eller original, huvudsakligen från tiden 1810—1844, bevarats i enskild svensk ägo.

De arkiv som bildats av den svenska förvaltningen på ön under nära hundra år har däremot länge betraktats som förlorade. De övergick på vederbörligt sätt till den franska förvaltningen, då S:t Barthélemy försålles och införlivades med kolonin Guadeloupe (de franska västindiska öarna utgör numera ett departement). C. H. Robequain nämner i en översikt över öns historia som källmaterial endast en "dossier Saint-B." i "archives du Ministère de la France d'outre-mer, dépad. Guadeloupe." Man torde inte ha gjort sig större möda att efterforska den svenska periodens arkivalier. Nu har de emellertid återfunnits.

Ett svenskfött par, redaktör och fru Rolf Lamborn, numera verksamma i Florida, hade kommit att intressera sig för den gamla svenska besittningen i Västindien. Då de första gången, i februari 1961, gav sig ut på upptäcktsresa, kom de först till den gamla svenska huvudstaden i S:t Barthélemy, där de sökte upp borgmästaren i Gustavia och frågade efter svenskminnen. Han hade inte så mycket att komma med: ett fastighetsregister för Gustavia från början av 1800-talet och några protokoll. Enligt hans uppfattning hade resten skickats till Guadeloupe men sedermera kommit bort. Jag citerar redaktör Lamborn i brev: "När vi ett par veckor senare kom till Guadeloupe, där vi tänkt stanna 3—4 dar, gick vi upp på prefekturen i Basse-Terre, öns huvudstad, och frågade om de kände till några svenska dokument från St. Bart. De hänvisade oss till arkivet. Arkivarien tog oss ut i ett väldigt logement, förutvarande barack men nu del av arkivet. Han visade oss en lång rad bruna paket. Det var det gamla svenska arkivet. Det hade skeppats till Guadeloupe för omkring trettio år sen i stora packlårar och ställts upp i en överbliven skola. När arkivet för en del år sen flyttade in i de utrymda militärbarackerna, forslades lådorna dit. En del år senare öppnades de och innehållet packades in i brunt omslagspapper. Ingen brydde sig om att se vad det var. För 6—7 år sen härjades arkivet av en svår eldsvåda. Vad som inte brann upp förstördes eller skadades av vatten. En gammal bokbindare tog ut Bart-dokumentet och bredde ut dem på gården för att torka. Sen packades de in i nytt omslagspapper och har därefter aldrig rörts. Enligt uppgift har ingen sett dem eller frågat efter dem. År 1951 var en fransk historiker-arkivman där och försökte finna dokumenten. I en artikel sade han att de svenska dokumenten från St. Bart försvunnit."

Var och en som har varit på jakt efter "försvunna" dokument kan uppfatta de känslor som grep resenärerna inför fyndet. Ända sen dess har de — med nästa studiebesök i mars 1962, då man hade börjat sätta arkivlokalerna i bättre skick — ägnat ett stort och hängivet arbete åt den gamla svenska koloniens historia.

Eftersom handlingarna utan systematisk ordning packats ihop i 265 buntar efter brand- och vattenskadan, måste de sorteras nära nog blad för blad, ibland såsom i fråga om domböckerna saknades sidonummering och texten var det enda stödet för ordnandet. Det arbetades träget under uppehållen på Guadeloupe, enligt vad de berättat tre dagar i veckan från 8—18 med avbrott för två timmars lunch, och tre dagar i veckan från 8—13, då samtliga statliga kontor stängde för resten av dagen. De båda arkivamatörerna fick gott utrymme till sin disposition i den nämnda kasernbaracken, med väl tilltagna långbord där de kunde sortera dokumenten. På arkivet gjorde man vad man kunde för att hjälpa dem. "Vi har", skriver redaktör Lamborn därom, "fullt fria händer, men arkivarien kommer över i vår avdelning varje dag och frågar om det är någonting vi behöver . . ."

Det är tydligt att konstaterandet av denna samlings innehåll väckt intresse hos de franska arkivmyndigheterna på orten; de hade knappast haft någon möjlighet — bl. a. av språkliga skäl — att annars få klarhet om arkivets karaktär. Någon gång — av allt att döma på 1930-talet — har materialet varit föremål för lokalt intresse. Detta har emellertid enligt redaktör Lamborn inskränkt sig till att man plockat ut de handlingar som varit försedda med sigill, i vissa fall nöjt sig med att ta ut första sidan med sigill eller klippt ut dem. Den nu verksamma arkivarien hade enligt redaktör Lamborn samma intresse och önskade ta ut en rad dokument med goda sigill för en utställning. Emellertid fortsatte paret Lamborn med oförminskad energi, ibland med hjälp av fränder från Sverige, och satte som sitt mål att åstadkomma en summarisk förteckning över det oordnade materialet, som skulle göra det möjligt att utan alltför stor möda orientera sig däri. Som amatörer i fråga om arkivordningsfrågor kände de denna uppgift både svår och ansvarsfull, ehuru den i någon mån underlättades av kontakt med franska och senare svenska arkivmyndigheter. Någon gång karakteriserade redaktör Lamborn arbetet "som att skotta upptornade snödrivor med en barnspade" — ett intryck som inte torde vara främmande för den som gripit sig an med oordnade arkiv. Vissa speciella problem inställde sig

också, sammanhängande med förvaringsortens klimatiska förhållanden. För den som har att arbeta med arkiv i tropiska eller subtropiska trakter är konserverandet och bevarandet ett av huvudproblemen, välkänt från de nya stater i sådana delar av världen, som nu strävar att bygga upp sina arkiv som eftersträvansvärda symboler för statens historia. Våra svenska möjligheter att ge råd av detta slag är av naturliga skäl begränsade, men sakkunskap finns såväl vid USA:s nationalarkiv som vid det speciella forskningsinstitutet Istituto di Patologia del Libro i Rom, som har en helt internationell inriktning. En kort orientering i hithörande frågor har sänts från riksarkivet, men mera klimatanpassade råd har kunnat ges från National Archives och Library of Congress i Washington.

Redaktör och fru Lamborn har numera kommit så långt i sitt arbete att man torde kunna beteckna dem som de främsta kännarna av S:t Barthélemys förhållanden under den senare svenska tiden. De har kvarter för kvarter under omsorgsfullt fotograferande skapat en bild av det gamla Gustavia, och de har inte bara genomgått och ordnat hela det av dem återfunna arkivmaterialet utan även lagt upp ett kortregister, omfattande omkring 1.500 namn på svenskar som varit på ön kortare eller längre tid och på naturaliserade utlänningar som har spelat en roll där; det är avsett att ytterligare utökas. De har kompletterat detta material under en sommars arbete på riksarkivet och i andra svenska arkiv samt i svenska bibliotek (1963) och senare utsträckt sina forskningar till franska, engelska och amerikanska arkiv.

Till sist bör frågan ställas vad det material omfattar som de har återfunnit och efter bästa förmåga ordnat på Guadeloupe — här bör också nämnas att de kunnat komplettera sina fynd på S:t Barthélemy med "sterbhusutredningar" och domstolsprotokoll 1835—78, som kanske kommer att införlivas med arkivet på Guadeloupe. En summarisk, av redaktör och fru Lamborn uppgjord förteckning föreligger numera, avsedd att ytterligare bearbetas och kompletteras.

Om man söker gruppera de där redovisade arkivalierna efter de institutioner där de tillkommit, kan de provisoriskt anges på ungefär följande sätt; här medtages då ej sådana koncept och inkomna skrivelser, vilka i omvänd form har bevarats i riksarkivet. En stor del av materialet härrör tydligen från organen för kolonins styrelse, guvernören och den delvis folkvalda "konselj" som redan tidigt bildades. Regeringskonseljens protokoll omfattar 5 buntar för tiden

1812—1877 (ej för alla år)*, vartill kommer "konseljböcker" 1798—99 och 1819—1863; en del dylika protokoll ingår enligt förtecknarnas iakttagelser även i domstolsprotokollen. Finanskonseljens protokoll, delvis vattenskadade, finns från 1812 till koloniens återlämnande till Frankrike; de utgör 15 buntar. "Manifest" från 1805 (först spridda år) till 1800-talets mitt fyller 58 buntar. Register över mål och ansökningar till konselj och domstol 1801—1877 finns i 4 buntar. Bevarade inkomna brev, även berörande andra öar i Västindien, svenska agenter och själva kolonien, 10 buntar. Räkenskaper från 1790 till 1878 — med vissa luckor — fyller ett 50-tal buntar, varibland några specialräkenskaper. Härtill kommer handlingar grupperade efter innebörd och ämne: fartygsrullor, sjöpass, fartygsvärderingar, naturalisationsbrev (1804—1827, 1861—1879, 5 buntar), handlingar rörande försvaret, rörande brand och orkaner samt naturresurser (salt, malm, guano), fribrev för slavar 1784—1847, 2 buntar, samt 3 buntar äktenskapskontrakt från koloniens hela svenska period. Från den svenska förvaltningen härrör vidare mantalslängder för spridda år 1835—1872, 2 buntar.

En framträdande plats bland det bevarade materialet har domstolens arkiv. Protokollen sträcker sig från 1785 till 1879 och omfattar ej mindre än 110 buntar. Av allt att döma till samma arkiv hör även de väl bevarade bouppteckningarna, som från 1787 till 1877 fyller 24 buntar. — Ytterligare bör nämnas notarii publici handlingar, delvis inbundna, delvis lösa, som finns i av allt att döma växlande gruppering fram till 1824 (6 buntar).

Vidare har så vitt man kan se återfunnits huvuddelen av den svenska församlingens arkiv: födelseböcker i svit från 1804, anteckningar om vigda och döda, längder över den svenska församlingens medlemmar, snarast identiska med husförhörslängder, och en kommunionlängd 1831—33; vidare kyrkan Sophia Magdalenas inventarium och svenska församlingens räkenskaper 1804—1843. Även handlingar rörande de katolska församlingarna samt Wesleyanska och anglikanska församlingen synes ha bevarats.

Utom en mängd uppgifter om koloniens inre liv i allmänhet, om dess mellanhavanden med krigförande europeiska nationer och med Karibiska sjöns kapare samt om slavemancipationen, ger detta material av allt att döma ett rikt

* Ett nytt reglemente för koloniens styrelse hade utfärdats i september 1811.

personhistoriskt stoff, framför allt genom vad som bevarats av kyrkans arkiv samt genom bouppteckningar och mantalslängder. Men de här lämnade uppgifterna utgör endast en mycket summarisk sammanställning av vad makarna Lamborn återfunnit och bragt i överskådligt skick. Bland frågor av allmän betydelse som här belyses kan särskilt framhållas slavfrågan. Den saknade inte sin aktualitet i den svenska kolonins tidigaste historia, då 1794 års famösa kaffeförbud i vårt land inverkade ofördelaktigt på Västindiska kompaniets affärer; affärsmännen därute var intresserade av slavhandel. I början av 1800-talet, då oroligheter i franska Västindien hade gått hårt fram över det färgade folkbeståndet, fanns det goda affärsmöjligheter för det svarta elfenbenet. Den stora debatten om slavhandeln hade brutit lös i det engelska parlamentet i början av 1790-talet, och man iakttog återhållsamhet från svensk officiell sida i denna affärsverksamhet redan från början. S:t Barthélemy kom inte att spela någon roll i slavhandelns historia, snarare i slavemancipationens; friköpandet av slaverna i kolonien, med hjälp av medel som ställts till förfogande av Sveriges riksdag, var avslutat 1847.

Man torde kunna utgå från att våra specialister på S:t Barthélemys arkivmaterial kan ge åtskilliga färgrika bilder från den högst internationella miljö, vari Sverige tämligen aningslöst hade blivit engagerat. Västindien var ett gott stycke fram under 1800-talet, under den stora fransk-engelska uppgörelsen och sedan under de sydamerikanska koloniernas frigörelsekamp, en centralpunkt för globala avgöranden. Vad det skulle ha betytt under 1900-talet, om det alltjämt hade varit under svensk överhöghet, kan inte anas, men att det var i bästa överensstämmelse med Sveriges dåvarande läge att det försåldes 1877, kan inte bestridas.

En skildring av S:t Barthélemys öden under 1800-talet, som fullföljer Ingegerd Hildebrands framställning, måste emellertid vara högst önskvärd. Därvid finns också den synpunkten att anlägga, att ett levande intresse alltjämt finns för saken, ej minst bland ättlingarna till 1800-talets S:t Barthélemysvenskar. Överhuvud synes redaktör Lamborns arbete med den svenska förvaltningens och den svenska församlingens arkivalier på Guadeloupe vara väl förtjänt av svenskt stöd. Det är nu främst att hoppas att möjlighet beredes att i samförstånd med de franska arkivmyndigheterna verkställa den mikrofilmning av materialet, vartill Kungafonden redan gett det första stödet genom ett anslag på 10.000 kronor, att utgå genom riksarkivet. I

Danmark har man planlagt och genomfört ett magnifikt samlingsverk kring detta rikets kolonialprojekt. Det vore rimligt om även Sverige kunde genomföra något liknande, inte minst för att bidra till det internationella forskningsarbete, som för närvarande pågår världen över med UNESCO:s stöd: att åstadkomma översikter över det material som arkiven bevarar för kännedomen om Latinamerikas och det svarta Afrikas historia och som i annat sammanhang delvis redovisas i denna del av Arkivsamfundets skriftserie. Ett arkivmaterial som uppstått inom en nära hundraårig svensk förvaltning av en västindisk ö förtjänar även internationell uppmärksamhet.

I August Blanchés Stockholmskisser uppträder i något sammanhang en man som på sin tid varit guvernör på S:t Barthélemy och som beskrives som ett original med strikt bibehållen stil. Även i andra litterära sammanhang kan man stöta på reminiscenser från kolonin. Selma Lagerlöf berättar i sin barndomsskildring "Dagbok" om överstinnan H*****, som hon tog engelska lektioner för under sin stockholmsvistelse 1873, att denna hade varit gift med guvernören på S:t Barthélemy och då förvärvat de språkkunskaper som blivit hennes levebröd. Namnet med de fem asteriskerna (förkortat så som Selma lärt sig i Fredrika Bremers "Presidentens döttrar") bör ha varit Haasum. I Selmas tidiga romanfantasier, relaterade i dagboken, har det så kommit in en paradisisk miljö från svenska Västindien.

Intresset för kolonin var vid den tiden ringa, och någon större uppmärksamhet ägnades inte traditionerna därifrån. I dagens genealogiskt och kulturhistoriskt intresserade Sverige är det annorlunda. Många samlare och släktforskare med anknytning till svenskar på den fjärran ön fångslas nu av dess exotiska miljö. Därför torde också återfinnandet av det svenska arkivet därifrån kunna räkna med mera allmänt intresse. Öns dragningskraft på de isolerade och ofta nödlidande svenskar som vistades där har tecknats av en av kolonins prästmän, verksam där på 1830-talet, i några naiva verser, som får avsluta denna korta översikt. De kan gott citeras, om det också bara skulle vara för sista versparets vid den tiden frappanta rim på hjärta:

Farväl du ö, der mången fröjd jag njutit
der mången smärtans tår min kind har plöjt,
der månet trofast vänskapsband jag knutit,
der mången saknad tidens flykt fördröjt:
ju mera molnen dina höjder svärta,
ju större känns ditt värde för mitt hjärta.